

Копанчук Володимир Олександрович,

к.ю.н., доц.,

докторант Національного університету цивільного захисту України,

м. Харків

ORCID 0000-0002-2945-4271

УДК 351

doi: 10.34213/tp.20.02.05

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ОБОРОННОЇ ДОСТАТНОСТІ УКРАЇНИ

Серед актуальних проблем сучасної науки державного управління однією з найбільш значущих постає дослідження питань забезпечення національної безпеки України. Сьогодні національна безпека значною мірою залежить від належної оборонної достатності держави, оскільки військовий потенціал та його складники впливають на стабільність у суспільстві, забезпечення прав і свобод громадян, правопорядок і збереження цілісності держави. Оцінка оборонної достатності є складником процесу планування оборонної політики держави. Вона передбачає пошук оптимального балансу між рівнем гарантованого забезпечення воєнної безпеки держави та її економічними можливостями.

Ключові слова: національна безпека, концептуальні засади, оборонна достатність, органи державної влади, збройні сили.

Постановка проблеми. Існування будь-якої держави передбачає наявність системи національної безпеки, важливим складником якої є підготовка до оборони. Згідно із Законом України “Про оборону України”, підготовка держави до оборони передбачає, зокрема, формування та реалізацію воєнної, воєнно-економічної, військово-технічної та військово-промислової політики держави забезпечення Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів підготовленими кадрами, озброєнням, військовою та іншою технікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато провідних вітчизняних та зарубіжних науковців присвятили свої дослідження вирішенню комплексної проблеми забезпечення національної безпеки держави. Зокрема, це такі науковці, як М. Абдурахманов, С. Белай, В. Богданович, О. Бодрук, В. Вагапов, А. Возжеников, К. Гаджієв, М. Гарєєв, В. Говоруха, В. Грек, І. Грицяк, О. Гончаренко, В. Горбулін, Е. Золінген, Е. Картер, А. Качинський, Р. Коен, А. Кокошин, Г. Костенко, Д. Кучма, Е. Лисицин, М. Литвин, О. Литвиненко, В. Манілов, В. Могилевський, В. Мунтіян, А. Окара, Г. Перепелиця, В. Перрі, С. Пирожков, Г. Почепцов, А. Прохожаєв, С. Проскурін, І. Розпутенко, І. Романченко, Е. Скакунов, С. Сеульський, А. Семенченко, М. Сергієнко, Г. Ситник, Дж. Снайдер, А. Ткачова, О. Труш, А. Уткін, В. Шамрай, В. Шемаєв, Р. Яновський, В. Ярочкін та ін.

На теренах нашої держави дотепер спеціалісти недостатньо займалися вивченням теоретичних і практичних основ оборонної достатності держави.

Тому **метою статті** є визначення концептуальних засад оцінки оборонної достатності України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка оборонної достатності держави здійснюється з використанням низки показників, зокрема: розумна достатність оборони, оптимальна чисельність збройних сил, допустимий ступінь воєнно-економічної напруги держави. Досвід демократичних країн свідчить – політика військового будівництва, як правило, відчуває на

собі значний вплив цивільних фахівців. Їхні погляди інколи суттєво різняться з поглядами військових щодо питань вибору та шляхів реалізації принципів оборонної достатності. Зокрема, це має місце при розробленні та виконанні воєнного (оборонного) бюджету. Головною причиною розбіжностей є складність та умови вирішення завдання пошуку необхідного (у контексті – раціонального) співвідношення інтересів національної безпеки зі структурою та можливостями збройних сил, Воєнною доктриною, станом та перспективами розвитку економіки, а також узгодження основних параметрів воєнного (оборонного) та державного бюджетів [2]. Тому ключовими тут є належний рівень цивільно-військових відносин та суть, що вкладається в поняття “оборонна достатність”. Сукупність тих чи інших принципів оборонної достатності лежить в основі концепції оборонної достатності країни, спрямованої на забезпечення стратегічної стабільності у воєнно-політичній сфері. При цьому, як правило, більшість військових та цивільних (політиків) переконані, що успішне вирішення завдання підтримки відповідного кількісно-якісного паритету в озброєннях та бойовій техніці з імовірним супротивником є необхідною і достатньою умовою забезпечення стратегічної стабільності. Вказана умова традиційно розглядається як один зі складників забезпечення паритету у воєнно-політичній сфері між суміжними країнами, а відтак, і миру, бо це такий стан системи міждержавних відносин, який характеризується перш за все стійким балансом співвідношення сил сторін. Але необхідно підкреслити, що на якомусь історичному етапі кількісно-якісний паритет в озброєннях та бойовій техніці може порушуватися, а стратегічна стабільність – не обов’язково. Це означає, що вказаний паритет і стратегічну стабільність ототожнювати не слід.

По-перше, при скороченні озброєнь та бойової техніки, як правило, одночасно має місце підвищення вимог до бойових можливостей засобів, що залишаються, їхньої стійкості, змінюються погляди на стратегічну оборону, питому вагу нерівнозначних за ефективністю компонентів військової могутності. Тому кількісний паритет знову може бути порушено. Але само по собі це порушення не обов’язково автоматично та негайно призводить до зниження стабільності, розв’язування війни і тим більше до поразки або до перемоги в ній.

По-друге, досить важливим є характер політичних відносин держав, міра (ступінь) збігу (чи розбіжності) стратегічних інтересів у сфері національної безпеки як в історичному контексті, так і з позицій сьогодення. Окрім того, важливими є національні особливості чинних державних механізмів відпрацювання та прийняття управлінських рішень із питань використання військової сили та інші фактори (передусім у суміжних країнах).

По-третє, як вищезгаданий паритет, так і стратегічна стабільність можуть характеризуватися різними показниками. Багато що залежить від того, як підходити до оцінки співвідношення сил. Принципово важливим є те, що обрані критерії мають віддзеркалювати не стільки кількісний, так би мовити, зовнішній бік балансу воєнних потенціалів, скільки його суть, а саме: можливі кінцеві результати збройного зіткнення з точки зору втрат держави в цілому, а не тільки для її збройних сил. Цю обставину зумовлено тим, що, чим вищий рівень розвитку економіки, тим більшого значення для держави набувають кооперативні виробничі зв’язки, тим більше вона вразлива з економічної точки зору [2]. Зокрема, В. Шемаєв не без підстав стверджує, що знищення порівняно незначної кількості людського потенціалу і виробничих потужностей клю-

чових секторів економіки може призвести до розвалу всієї структури народно-господарського комплексу [3]. За такої ситуації суміжні галузі промисловості, підприємства-постачальники, підприємства – споживачі продукції знищених об'єктів також вийдуть із ладу. Тому з атомними електростанціями, дамбами, потужними підприємствами нафтопереробної, хімічної промисловості тощо є чого боятися будь-якій високотехнологічній державі в разі виникнення збройного конфлікту. Наприклад, в Україні є десятки об'єктів, технологічні аварії на яких, як побічний наслідок збройного конфлікту, завдадуть непоправної шкоди народному господарству, а в зони зараження можуть потрапити сотні тисяч людей. Саме тому під час військової операції країн – членів НАТО проти колишньої Югославії саме реальна загроза повного розвалу економіки була однією з причин, що спонукала югославське керівництво призупинити збройний опір і піти на задоволення усіх вимог НАТО (США).

По-четверте, розрахунок кількісних показників (наприклад, допустимих втрат) – досить складна проблема. Для різних держав ці показники різні. Скажімо, якийсь відсоток втрати населення країни для одних буде відповідати рівню допустимих втрат, а для інших – ні. Різні країни будуть орієнтуватися на різні чинники у цьому питанні. Але за будь яких умов багато що залежить від рівня урбанізації, загальної чисельності населення, а отже, і від мобілізаційних можливостей країн.

По-п'яте, все очевиднішим є зростання ролі у процесі порушення стратегічної стабільності радикально налаштованих політичних організацій, які для досягнення своїх цілей використовують терористичні методи і які за певних умов можуть підтримувати ту чи іншу сторону в разі конфронтації між державами.

Таким чином, навряд чи доцільно вступати в непримириму суперечку на переговорах по обмеженню озброєнь та бойової техніки, образно кажучи, за кожен танк, зенітно-ракетний комплекс, артилерійську систему чи літак. Треба обов'язково брати до уваги множину гіпотетичних сценаріїв збройних конфліктів, кількість учасників їх, можливих союзників, умови реалізації потенційних можливостей наявних систем озброєнь та бойової техніки, можливості своєї економіки та економіки ймовірного противника тощо.

Необхідно також враховувати й те, що переорієнтація на якісні показники військового будівництва при збереженні традиційних завдань збройних сил, видів та родів військ (сил), їхньої структури може стати ще більш обтяжливою для економіки, ніж ставка на кількість. Останню обставину, на жаль, особливо в Україні, часто враховують не повною мірою.

Критеріями оборонної достатності, які зарекомендували себе у процесі їхнього практичного застосування, є наступні.

Раціональний рівень збройних сил, який знаходиться шляхом порівняння зі збройними силами суміжних країн.

Наприклад, порівняння кількості та якості озброєння, рівня бойового вишколу особового складу, порівняння тенденцій розвитку озброєнь і бойової техніки, воєнно-економічних потенціалів, мобілізаційних можливостей тощо.

Потенційні можливості збройних сил із виконання завдань, які на них у цілому покладаються. Зокрема, це може бути оцінка виконання завдань щодо зриву можливої агресії, забезпечення повсякденної діяльності та нагромадження оперативних та військових резервів і запасів, ведення бойових дій на тих чи інших оперативних напрямках, в акваторіях морів тощо.

Детальний аналіз виконання цих завдань дозволяє визначити необхідну кількість та якість озброєнь і бойової техніки, чисельність збройних сил та інших військових формувань, що залучаються до виконання завдань оборони держави.

Є ще один підхід до визначення рівня оборонної достатності – так званий нормативний.

У його основі – визначення фінансових та матеріальних ресурсів, які може виділити держава на створення й підтримання на належному рівні бойової та мобілізаційної готовності своїх збройних сил, на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи у воєнній сфері, на закупівлю озброєнь та бойової техніки тощо, а також визначення показника припустимого ступеня воєнно-економічного напруження держави.

Цей показник характеризує частку витрат на оборону від ВВП. За будь-яких умов цей показник для мирного часу не повинен перевищувати 6 % [1]. Щодо ступеня мобілізаційного напруження держави, який характеризує частку населення країни, призваного до її збройних сил, то за умов мирного часу він не повинен перевищувати 1 %, а за воєнного – 10–12 %.

У розвинених країнах також обраховано середньостатистичні кількісні показники озброєнь та бойової техніки на 1 000 людей особового складу.

Та попри зовнішню відносну простоту і привабливість вказані підходи до визначення оборонної достатності, які передбачають такий стан і такі можливості збройних сил, які забезпечують відбиття потенційної агресії, але не спрямовуються на масштабні наступальні дії, мають суттєву ваду. Вона полягає в заміні складної системи міждержавних відносин у воєнно-політичній сфері простим співвідношенням збройних сил держави.

Сьогодні вважається, що більш надійним вихідним пунктом для розгляду питань, пов'язаних з оборонною достатністю, є підхід, який передбачає достатній рівень воєнної могутності (кількісно-якісний рівень військового потенціалу держави, за якого забезпечується оборона держави і не створюється реальної військової загрози іншим країнам) та відповідні зусилля держави у невоєнних сферах.

Тобто оборона держави забезпечується не тільки військовою могутністю, а всіма силами і засобами держави за кількома напрямками, серед яких:

- запобігання загрозам, локалізація й нейтралізація цих загроз політичними, економічними, інформаційними та іншими невоєнними засобами (звичайно, можливі певні компроміси, але за умови, що й інші країни зроблять відповідні кроки назустріч);

- створення системи міжнародного аудиту за дотримання прийнятих угод у галузі озброєнь, яка має передбачати засоби та форми контролю, що виключають виникнення підозрілих дій із боку будь-якої держави-учасниці;

- створення сприятливих зовнішньополітичних умов для формування економічної та воєнно-технічної бази, достатньої для виконання в разі необхідності збройними силами покладених на них завдань, у т. ч. й за рахунок належним чином організованого військово-технічного співробітництва;

- стратегічне керівництво застосуванням збройних сил, їхня моральна підтримка з боку суспільства та всебічне забезпечення (тут головною проблемою є передбачення того, до якої війни потрібно готуватися);

- формування духовного фактора, вимоги до якого постійно зростають з огляду на характер війн майбутнього.

Стосовно останнього напрямку забезпечення оборони держави варто зауважити, що, за оцінкою фахівців, війни майбутнього:

– за масштабом, змістом, насиченістю перевершать усі війни, які були в минулому, оскільки зростає навантаження передусім на інтелект, психіку, мораль і фізичне здоров'я людини;

– набувають синтетичного характеру, за якого традиційні способи та форми співіснують із новими, які їх витісняють, і водночас радикально змінюється психологія збройної боротьби, сприйняття її населенням, що вимагає суттєвого корегування системи підготовки громадян до війни та відповідної морально-психологічної підготовки особового складу збройних сил;

– зумовляють принципово нові явища, до яких інтелект, психіку і мораль має бути належним чином підготовлено, зокрема, ідеться про спеціальні інформаційно-психологічні операції, проваджувані учасниками конфлікту [3].

Тому духовний фактор – додаткове джерело оборонної достатності. Тільки люди із всебічно розвинутою свідомістю, сильним духом здатні миттєво адаптуватися до нових умов, динамічної зміни ситуації, можуть вистояти та перемогти в сучасній війні.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, органи державної влади мають докладати зусиль задля досягнення раціонального співвідношення зусиль держави у воєнній та невоєнній сферах. Саме такий підхід має бути покладений військовими і цивільними фахівцями в основу розроблення концептуальних підходів щодо забезпечення оборонної достатності України.

Список використаних джерел

1. Грек В. Про оптимізацію системи державного замовника оборонної продукції. *Оборонний вісник* : електрон. наук. фах. вид. 2015. № 8. С. 54–59. URL: <http://defpol.org.ua> (дата звернення 15.04.2020).

2. Державне управління у сфері національної безпеки : навч. посіб. / за ред. Г. П. Ситника. Київ, 2012. 55 с.

3. Економіка та організація розробки, виробництва, експлуатації, ремонту й утилізації військової техніки та майна : навч. посіб. / за ред. В. М. Шемаєва. Київ, 2008. 332 с.

Коранчук В. О.,

PhD of jurisprudence Sciences, Associate Professor, Doctoral Student at the National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv
ORCID 0000-0002-2945-4271

CONCEPTUAL BASES OF UKRAINE'S DEFENSE SUFFICIENCY ASSESSMENT

The article deals with the issue of ensuring national security of Ukraine. Today, national security depends to a large extent on the proper defense sufficiency of the state, since military capabilities and its components affect stability in society, the protection of citizens' rights and freedoms, the rule of law and the preservation of the integrity of the state. Defense sufficiency assessment is an integral part of the state's defense policy planning process. It envisages finding the optimal balance between the level of guaranteed security of the state's military security and its economic capabilities.

Assessment of the state's defense sufficiency is carried out using a number of indicators, in particular: reasonable sufficiency of defense, optimal number of armed forces, permissible degree of military-economic tension of the state. The experience of democratic countries shows that military construction policy, as a rule, has a significant impact on civilians. At times, their views differ significantly from those of the military regarding the choice and implementation of defense principles. In particular, this is the case when developing and implementing the Military (Defense) Budget.

The main reason for the differences is the complexity and conditions of the task of finding the necessary (in the context of - rational) correlation of national security interests with the structure and capabilities of the armed forces, the military doctrine, the state and prospects of economic development, as well as the coordination of the basic parameters of the military (defense) and state budgets. Therefore, in this case, the key here is the proper level of civilian-military relations and the essence that is embedded in the concept of "defense sufficiency."

It has been found out that public authorities should make efforts to achieve a rational balance of the state's efforts in the military and non-military spheres. This is the approach that military and civilian experts should put at the heart of developing conceptual approaches to ensuring Ukraine's defense capability.

Keywords: national security, conceptual foundations, defense sufficiency, public authorities, the armed forces.

References

1. Hrek, V. (2015). Pro optymizatsiiu systemy derzhavnoho zamovnyka oboronnoi produktsii. *Oboronnij visnik – State Formation*, 8, 54–59. URL: <http://defpol.org.ua> [in Ukrainian].
2. Derzhavne upravlinnya u sferi nacionalnoyi bezpeky [Public administration in the field of national security]. (2012). G.P. Sitnik (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
3. Ekonomika ta orhanizatsiia rozrobky, vyrobnytstva, ekspluatatsii, remontu y utylizatsii viiskovoi tekhniky ta maina [Economics and organization of development, production, operation, repair and utilization of military equipment and property]. (2008). V.M. Shemaiev (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 02.05.2020 р.